

МАРИУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ОКПП1.2.2. Порівняльна психологія

Освітньо-професійна програма Практична психологія

спеціальність 053 Психологія.

Факультет філології та масових комунікацій

2020- 2021 рік

Робоча програма з навчальної дисципліни «Порівняльна психологія» для студентів ОКР «Бакалавр» освітньо-професійної програми «Практична психологія» спеціальності 053 «Психологія».

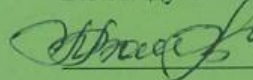
Розробник:

Харитинюк В.М., старший викладач кафедри практичної психології

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри практичної психології Маріупольського державного університету

Протокол від « » серпня 2020 року, №1

В.о.завідувача кафедри практичної психології

 (Варава Л.А.)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, освітня програма, спеціальність, освітній рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 6	05 Соціальні та поведінкові науки Практична психологія	Нормативна	
Модулів – 2	053 Психологія Перший (бакалаврський) рівень	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 4		1-й.	1-й.
Загальна кількість годин - 180		Семестр	
		1-й.	1-й.
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4 самостійної роботи студента - 7	Перший (бакалаврський) рівень	Лекції	
		28 год.	10 год.
		Практичні, семінарські	
		32 год.	14 год.
		Самостійна робота	
		119 год.	155 год.
		Індивідуальні завдання:	
1 год.	1 год.		
		Вид контролю: іспит	

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 33 % /64%

для заочної форми навчання – 14 % /86%

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Основна мета курсу: формування у студентів знань про природу психіки, закономірності її виникнення та становлення в умовах еволюції протягом багатьох мільйонів років історичного розвитку природи і людства як її частини.

Основними завданнями курсу є:

- розширення життєвих знань студентів про форми поведінки в світі тварин та людей;
- ознайомлення із загальними категоріями, поняттями, термінами порівняльної психології, а також формування та збагачення понятійно-категоріального апарату й тезаурусу майбутніх випускників ВНЗ;
- визначення предмету, завдань порівняльної психології; дослідження формування психічних процесів у тварин в онтогенезі;
- формування уявлення про закономірності філо- і онтогенетичного розвитку психічного відображення, про механізми і закономірності поведінки, проблеми вродженого і придбаного в поведінці тварин і людини;
- засвоєння уявлень про походження психіки та її розвиток у процесі еволюції;
- дослідження біологічних передумов та передісторії зародження людської свідомості;
- дослідження проблем антропогенезу;
- дослідження становлення людської свідомості;
- аналізування та узагальнення спільного та відмінного у психічній діяльності людини і тварин (проблема соціального та біологічного в поведінці людини).
- розширення у свідомості студентів внутрішньо предметних зв'язків з такими курсами, як «Зоологія», «Психофізіологія ЦНС та ВНД», «Анатомія та еволюція нервової системи», «Антропологія», «Загальна психологія»;
- формування навичок самостійної роботи з психологічною літературою; сприяння

Передумовою вивчення дисципліни Порівняльної психології є необхідність накопичення теоретичних знань для професійної орієнтації в сучасних концепціях, теоріях і гіпотезах, а також оволодіння комплексом знань і практичних навичок, що дозволяють найбільш повно реалізуватися в практичній психології. Вхідні знання, вміння і компетенції, необхідні для вивчення, формуються в процесі вивчення "Анатомії ЦНС". Дисципліну доповнює паралельне освоєння курсу "Загальна психологія".

Місце навчальної дисципліни в освітній програмі. «Порівняльна психологія» входить до циклу дисциплін професійної підготовки, що читаються для майбутніх психологів .

Результати навчання. Процес вивчення дисципліни спрямований на формування наступних компетенцій: здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері психології, що передбачають застосування основних психологічних теорій та методів та характеризуються комплексністю і невизначеністю умов (ІК-1); здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях (ЗК-1); знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності (ЗК-2); здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями (ЗК-4); здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом психології (СК-1); здатність до ретроспективного аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду розуміння природи виникнення, функціонування та розвитку психічних явищ (СК-2); здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків (СК-3); здатність самостійно збирати та критично опрацьовувати, аналізувати та узагальнювати психологічну інформацію з різних джерел (СК-4); Здатність до особистісного та професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку (СК-11).

Відповідно до ОП «Практична психологія» у студентів формуються такі результати навчання: аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та пропонувати шляхи їх розв'язання (ПР-1); розуміти закономірності та особливості розвитку і функціонування психічних явищ в контексті професійних завдань (ПР-2); здійснювати пошук інформації з різних джерел, у т.ч. з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, для вирішення професійних завдань (ПР-3); Обґрунтовувати власну позицію, робити самостійні висновки за результатами власних досліджень і аналізу літературних джерел (ПР-4); пропонувати власні способи вирішення психологічних задач і проблем у процесі професійної діяльності, приймати та аргументувати власні рішення щодо їх розв'язання (ПР-9); Формулювати думку логічно, доступно, дискутувати, обстоювати власну позицію, модифікувати висловлювання відповідно до культуральних особливостей співрозмовника (ПР-10).

За підсумками вивченого курсу студенти повинні

знати:

- предмет, завдання та історію розвитку зоопсихології та порівняльної психології;
- виникнення та сутність елементарних форм психічного відображення;
- еволюцію психіки тварин;
- основні форми поведінки тварин; основи соціобіології;
- біологічні передумови антропогенезу.

вміти:

- застосовувати набуті теоретичні знання для вирішення завдань практичного плану;
- орієнтуватись в різних класичних і сучасних напрямках вивчення психіки і поведінки тварин;

- користуватися науковою літературою, читати і аналізувати наукові тексти;
- аналізувати і зіставляти між собою факти та їх теоретичні інтерпретації;
- знати закономірності поведінки, навчання, відносин всередині і між видами тварин;
- виявляти причинно-наслідкові зв'язки між психологічними і поведінковими явищами або їх відсутністю;
- організовувати та проводити спостереження за поведінкою тварин та людей;
- користуватись набутими знаннями у процесі спілкування з тваринами і людьми;
- приводити різні порівняльні характеристики тварин і людини.

3. Програма навчальної дисципліни

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ВСТУП ДО ЗООПСИХОЛОГІЇ ТА ПОРІВНЯЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ.

Тема 1. Предмет, завдання і методи дослідження в зоопсихології і порівняльній психології. Система основних понять. Взаємозв'язок порівняльній психології з іншими галузями наукових знань.

Мета і завдання зоопсихології та порівняльній психології, предмет і об'єкт вивчення. Зоопсихологія як самостійний напрям, що вивчає прояви, закономірності і еволюцію психічного відображення у тварин. Етологія - наука про поведінку тварин (Лоренц К., Тинберген Н., К.Фріш).

Основні методи вивчення психічної діяльності (психічної активності) в порівняльній психології це порівняльно-генетичний метод, що включає в себе філогенетичний та онтогенетичний аспекти. Провідні емпіричні методи порівняльній психології, метод спостереження і експеримент.

Взаємозв'язок порівняльній психології з іншими галузями наукових знань: загальною психологією, зоопсихологією, віковою психологією, соціальною психологією, патопсихологією та іншими.

Основні поняття: психологія, зоопсихологія, етологія, порівняльна психологія, психіка, методи дослідження, метод спостереження, філогенез, онтогенез, антропоморфізм, експеримент.

Тема 2. Історія виникнення порівняльній психології. Розвиток порівняльній психології в Росії та за кордоном.

Історія розвитку зоопсихології та порівняльній психології.

Зародження наукової зоопсихології та порівняльній психології у кінці XVIII – на початку XIX ст. Механістичний напрям у зоопсихології (Декарт, Леб, біхевіористи). Антропоморфічний напрям у зоопсихології (Ж.Бюффон, Ж.Ламарк, Ч.Дарвін, Романес, Брем, В.Келер, Йеркс).

Основоположники наукового вивчення психічної активності тварин у Росії – К.Рульє і В.Вагнер. Вчення про рефлекси І.Сеченова – І.Павлова.

Дослідження К.Фабрі. Дослідження вітчизняних вчених (Н.Ладигіна-Котс, М.Войтоніс, В.Боровський, Е.Вацура, Г.Рогінський, Н.Тіх, В.Протопопов, А.Хільченко).

Погляди Тейяр де Шардена на еволюцію матерії та психіки. Стадії еволюції універсуму за Шарденом.

Основні поняття: психологія, зоопсихологія, порівняльна психологія, психіка, відображувальна діяльність, активне психічне відображення, рефлекс, безумовний рефлекс, умовний рефлекс, таксис (тропізм), інстинкт, навичка, подразливість, закономірності вищої нервової діяльності, свідомість.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ОСНОВИ ЕВОЛЮЦІЇ ПСИХІКИ.

Тема 3. Виникнення психіки і критерії психічного.

Проблема походження психіки в психології. Основні підходи до вирішення питання про зародження психіки (панпсихизм, антропсихизм і ін.). Визначення психіки як форми відображення.

Відображення як загальна властивість матерії. Форми відображення: фізичне, фізіологічне, психічне. Свідомість та самосвідомість як специфічні форми психічного відображення людини.

Умови виникнення та сутність елементарного психічного відображення. Подразливість. Чутливість. Рецептори.

Розвиток механізмів психічної діяльності. Основні етапи розвитку нервової системи як механізму поведінки та психічної діяльності: дифузна, ганглієва (вузлова та ланцюгова), цереброспинальна (трубчаста).

Основні поняття: панпсихизм, антропсихизм, відображення, фізичне відображення, фізіологічне відображення, психічне відображення, свідомість, самосвідомість, подразливість, біотичні впливи, абіотичні впливи, чутливість, поведінка, дифузна (сіткоподібна) нервова система, ганглієва (вузлова і ланцюгова) нервова система, трубчаста нервова система, рецептори.

ТЕМА 4. Стадії розвитку психіки.

Подразливість. Тропізми (таксиси). Чутливість як елементарне психічне явище.

Стадія елементарної сенсорної психіки. Диференціація чутливості до світла, дотику, запахів, рухова чутливість. Розвиток дотикових, зорових, нюхових та слухових аналізаторів. Залежність розвитку аналізаторів та їх рецепторної частини від особливостей умов життя живих істот.

Стадія перцептивної психіки. Відображення предметів як цілого. Віднесення змісту діяльності тварин не до самого предмету, а до умов, у яких

цей предмет об'єктивно існує у середовищі. Операційна діяльність. Утворення, розрізнення та узагальнення уявлень. Збереження образів пам'яті.

Основні поняття: подразливість, тропізми, фототропізми, хемотропізми, топотропізми, термотропізми, геліотропізми, геотропізми, гальванотропізми, чутливість, елементарна сенсорна психіка, аналізатори, рецептори, перцептивна психіка, предметне відображення, операція, уявлення, образи пам'яті, стадія інтелекту, наочно-дійове мислення, конкретне мислення, елементарне мислення, розв'язання задач, інтелектуальна поведінка.

Тема 5. Психіка на стадії інтелекту.

Стадія інтелекту. Елементарна розумова діяльність та зачатки наочно-дійового мислення у вищих тварин. Досліди Келера. Розв'язання задач. Психологічні особливості інтелектуальної стадії. Інтелектуальна поведінка тварин, основні особливості характеризуючі таку поведінку.

Основні поняття: стадія інтелекту, наочно-дійове мислення, конкретне мислення, елементарне мислення, розв'язання задач, інтелектуальна поведінка.

Тема 6. Основні форми поведінки тварин і людини

Типи поведінки тварин як засоби їх пристосування до оточуючого середовища. Інстинктивні форми поведінки. Інстинкти як ланцюги безумовних рефлексів. Види інстинктів: живлення, розмноження, самозбереження тощо. Інстинкт – шаблонна форма поведінки, доцільна лише при незмінності умов життя тварини.

Навичка як система умовних рефлексів. Навичка як спосіб поведінки, надбаний у результаті індивідуального досвіду та закріпленій у результаті вправ. Навичка – змінювана форма поведінки. Роль підкріплення у збереженні навичок

Інтелектуальна поведінка – найпростіша форма розумової діяльності, заснована на встановленні зв'язків між предметами. Характерні особливості інтелектуальної поведінки: двофазність (підготовка та здійснення); своєрідне формування операцій (інсайт); моментальне запам'ятовування знайденого рішення; повторення знайденого рішення наступного разу відразу без попередніх спроб.

Інстинкти людини (У.Джеймс, К.Лоренц, біхевіористи). Форми інстинктивні поведінки людини.

Основні поняття: поведінка, безумовний рефлекс, умовний рефлекс, інстинкт, навичка, метод спроб і помилок, дресирування, згасання навички, перенос навички, інтелектуальна поведінка, розумова діяльність, фаза підготовки діяльності, фаза здійснення діяльності, інсайт.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. РОЗВИТОК ФОРМ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ.

Тема 7. Основні форми групової поведінки тварин і людини
Групова поведінка тварин. Форми індивідуальних стосунків між тваринами. Імпринтинг. Дослідження екстраполяційної поведінки. Соціальне наuczіння. Наслідування у тварин та його види: інстинктивне наслідування, імітаційне наслідування, поведінкові традиції. Територіальна поведінка тварин.

Основні поняття: поведінка, комунікація, орієнтувальний рефлекс, групова поведінка тварин, імпринтинг, поведінкові традиції, наuczіння соціальне.

Тема 8. Комунікації тварин

Комунікації у тварин. Спілкування і „мова” тварин: рухи, пози, акустичні сигнали, торкання, запахи. Поза „підкорення”.

Класифікація феромонів: феромони любові, провідні нитки, феромони страху і тривоги, статевого дозрівання і змінюють статеві властивості, феромони поведінки, оборонні та бойові феромони. Інші засоби спілкування: акустичні сигнали, ультразвукові комунікації. Зір.

Мови тварин. Види голосових реакцій. Зоопрагматика. Зоосемантика.

Здібності тварин до символізації як біологічна передумова до виникнення мови людини. Ступеня символізації.

Основні поняття: територіальна поведінка тварин, комунікація тварин, поза „підкорення”, акустичні сигнали, зоопрагматика, ритуалізовані компоненти поведінки, зоосемантика.

Тема 9. Агресія.

Агресивність тварин. Примітивна агресія. Демонстративна поведінка, як спосіб налякати супротивника, показавши йому засоби захисту і нападу. Напад і втеча. Внутривидова боротьба. Біологічна доцільність агресивної поведінки тварин. Вроджених програми поведінки людини як біологічна передумова до виникнення агресії людини.

Основні поняття: агресія, вроджені програми, внутривидова боротьба, демонстративна поведінка.

Тема 10. Альтруїзм.

Альтруїзм тварин. Вроджені альтруїстичні програми (батьківські, шлюбні, соціальні). Дослідження Еванса і Брауда. Експерименти Массермана і Вечкіна .

Феномен альтруїстичної поведінки людини з різних теоретичних платформ

Основні поняття: альтруїзм, альтруїстичні програми.

Тема 11. Ігри тварин.

Ігри тварин та їх значення. Ознаки гри: незавершені послідовності дій, вироблення нових комплексів рухів, змішання функціонально різних типів поведінки, невідповідність інтенсивності окремих рухів і всієї

послідовності в цілому. Ігрова поведінка ссавців (білки, ліси, вовченята, кішки, кабани, козулі, шимпанзе). Синтетична концепція К.Е.Фабрі: гра - сукупність специфічно ювенільних проявів звичайних форм поведінки. Гра - «сама поведінка в процесі становлення». Функціональна система як механізм безперервного програмування поведінки (Анохін П.К., 1978).

Основні поняття: Ігри тварин, комплекси рухів, типів поведінки, ссавці.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4. РОЗВИТОК ПСИХІКИ В ОНТОГЕНЕЗІ.

Тема 12. Розвиток психіки людини в процесі антропогенеза.

Поняття про антропогенез. Основні передумови антропогенезу: локомоції тварин, маніпулювання тварин, комунікації тварин, групова поведінка, знаряддєві дії тварин. Морфологічні перетворення у процесі антропогенезу.

Практичний інтелект тварин. Зародження абстрактного інтелекту як основи первинної свідомої психіки у прадавньої людини.

Виникнення знарядь праці. Трудова діяльність. Розвиток потреб, формування мотивів та цілей діяльності. Роль трудової діяльності у становленні свідомості людини.

Основні поняття: антропогенез, локомоції тварин, маніпулювання тварин, комунікації тварин, знаряддєві дії тварин, знаряддя праці, трудова діяльність, практичний інтелект, абстрактний інтелект, пізнавальні процеси, потреби, мотиви діяльності, мета діяльності, мова людини, свідомість.

Тема 13. Ранній онтогенез розвитку приматів.

«Критичні періоди» в житті тварини. Терміни вироблення перших умовних рефлексів у різних видів живих істот.

Дослідження раннього онтогенезу у приматів. Порівняльні дослідження поведінки і психіки в онтогенезі приматів (подружжя Келлог (1933) і Хейс (1952), Н.Н. Ладигіна - Котс (1935), Н.А.Тіх (1966).

Порівняння різних аспектів поведінки дитинчат людиноподібної мавпи і людини. Розвиток чутливості і моторики дитинчат людиноподібної мавпи і людини. Розвиток пізнавальних процесів та емоційної сфери. Роль мови у становленні свідомості людини. Розвиток поведінки. Суттєві відмінності психіки людини від психіки тварини

Основні поняття: «Критичні періоди», онтогенез, свідомість, мова, моторика, пізнавальні процеси, чутливість, емоційна сфера.

Тема 14. Особливості онтогенеза людини.

Онтогенетичний розвиток людини. Розвиток індивіда у внутрішньоутробному періоді. Визначення основних принципів онтогенезу психіки і поведінки людини не тільки як представника біологічного світу, але і як продукту суспільно-історичного процесу. Поведінка людини. Культурно

- історична теорія психіки людини Л.С. Виготського. Жан Піаже, три стадії формування мислення дитини.

Основні поняття: індивід, внутрішньоутробний період, продукт суспільно-історичного процесу, формування мислення.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1.												
Змістовий модуль 1. Вступ до зоопсихології та порівняльної психології.												
Тема 1. Предмет, завдання і методи дослідження в зоопсихології і порівняльної психології. Система основних понять. Взаємозв'язок порівняльної психології з іншими галузями наукових знань.	11	2	2			6			1			10
Тема 2. Історія виникнення порівняльної психології. Розвиток порівняльної психології в Росії та за кордоном.	11	2	2			8		1				10
Разом за змістовим модулем 1	22	4	4			14	23	1	2			20
Змістовий модуль 2. Основи еволюції психіки.												
Тема 3 Виникнення психіки і критерії психічного.	15	2	3			10	14	1	1			12
Тема 4. Стадії розвитку психіки.	15	2	3			10	14	1	1			12
Тема 5. Психіка на стадії інтелекту.	15	2	3			10	14	1	1			12
Тема 6. Основні форми поведінки тварин і людини.	16	2	3			10	14	1	1			12
Разом за змістовим модулем 2	61	8	12			40	56	4	4			48
Змістовий модуль 3. Розвиток форм суспільного життя.												

Тема 7. Основні форми групової поведінки тварин і людини	11	2	2			8			1			10
Тема 8. . Комунікації тварин	11	2	2			8			1			10
Тема 9. Агресія.	11	2	2			6			1			10
Тема 10. Альтруїзм.	11	2	2			6			1			10
Тема 11. Ігри тварин.	11	2	2			6		1	1			10
Разом за змістовим модулем 3	55	10	10			34	57	2	5			50
Модуль 2.												
Змістовий модуль 4. Розвиток психіки в онтогенезі.												
Тема 12. Розвиток психіки людини в процесі антропогенеза.	14	2	2			11			1			12
Тема 13. Ранній онтогенез розвитку приматів.	14	2	2			10			1			12
Тема 14. Особливості онтогенеза людини.	14	2	2		1	10		1	1		1	13
Разом за змістовим модулем 4	42	6	6			31	44	3	3		1	37
Усього годин	180	28	32		1	119	180	10	14		1	155

5. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1.	Предмет, завдання і методи дослідження в зоопсихології і порівняльній психології. Взаємозв'язок порівняльній психології з іншими галузями наукових знань. Мета і завдання зоопсихології та порівняльній психології, предмет і об'єкт вивчення. Зоопсихологія як самостійний напрям. Етологія Основні методи порівняльній психології. Взаємозв'язок порівняльній психології з іншими галузями наукових знань: загальною психологією, зоопсихологією, віковою психологією, соціальною психологією, патопсихологією та іншими.	2	1
2.	Історія виникнення порівняльній психології. Розвиток порівняльній психології в Росії та за кордоном. Історія розвитку зоопсихології та порівняльній психології. Зародження наукової зоопсихології та порівняльній психології у кінці XVIII – на початку XIX ст.	2	1

	<p>Основоположники наукового вивчення психічної активності тварин у Росії.</p> <p>Погляди Тейяр де Шардена на еволюцію матерії та психіки.</p> <p>Стадії еволюції універсуму за Шарденом.</p>		
3.	<p>Виникнення психіки і критерії психічного. Проблема походження психіки в психології. Основні підходи до вирішення питання про зародження психіки. Визначення психіки як форми відображення. Форми відображення. Свідомість та самосвідомість як специфічні форми психічного відображення людини. Умови виникнення та сутність елементарного психічного відображення. Подразливість. Чутливість. Рецептори. Розвиток механізмів психічної діяльності. Основні етапи розвитку нервової системи як механізму поведінки та психічної діяльності: дифузна, ганглієва (вузлова та ланцюгова), цереброспинальна (трубчаста).</p>	3	1
4.	<p>Стадії розвитку психіки. Подразливість. Тропізми (таксиси). Чутливість як елементарне психічне явище. Стадія елементарної сенсорної психіки. Стадія перцептивної психіки. Операційна діяльність. Утворення, розрізнення та узагальнення уявлень. Збереження образів пам'яті.</p>	3	1
5.	<p>Психіка на стадії інтелекту. Стадія інтелекту. Елементарна розумова діяльність та зачатки наочно-дійового мислення у вищих тварин. Досліди Келера. Розв'язання задач. Психологічні особливості інтелектуальної стадії. Інтелектуальна поведінка тварин, основні особливості характеризуючі таку поведінку.</p>	3	2
6.	<p>Основні форми поведінки тварин і людини</p> <p>Типи поведінки тварин. Інстинктивні форми поведінки. Безумовні рефлекси. Види інстинктів: живлення, розмноження, самозбереження тощо. Навичка як система умовних рефлексів. Навичка як спосіб поведінки. Навичка – змінювана форма поведінки. Інтелектуальна поведінка. Характерні особливості інтелектуальної поведінки. Інстинкти людини (У.Джеймс, К.Лоренц, біхевіористи). Форми інстинктивні поведінки людини. Основні форми поведінки тварин і людини.</p>	3	1
7.	<p>Форми групової поведінки</p> <p>Групова поведінка тварин.</p> <p>Форми індивідуальних стосунків між тваринами. Імпринтинг. Соціальне научіння. Наслідування у тварин. Територіальна поведінка тварин..</p>	2	1
8.	<p>Комунікації тварин. Групова та територіальна поведінка тварин.</p> <p>Комунікації, спілкування і „мова” тварин.</p>	2	1

9.	Агресія. Агресивність тварин. Напад і втеча. Внутривидова боротьба. Біологічна доцільність агресивної поведінки тварин. Вроджених програми поведінки людини як біологічна передумова до виникнення агресії людини.	2	1
10.	Альтруїзм. Альтруїзм тварин. Вроджені альтруїстичні програми (батьківські, шлюбні, соціальні). Дослідження Еванса і Брауда. Експерименти Массермана і Вечкіна. Феномен альтруїстичної поведінки людини з різних теоретичних платформ.	2	1
11.	Ігри тварин. Роль гри в розвитку психіки. Ігри тварин та їх значення. Ознаки гри. Ігрова поведінка ссавців (білки, ліси, вовчята, кішки, кабани, козулі, шимпанзе). Концепція К.Е.Фабрі: гра - сукупність специфічно ювенільних проявів звичайних форм поведінки. Гра-«сама поведінка в процесі становлення». Функціональна система як механізм безперервного програмування поведінки(Анохін П.К., 1978).	2	1
12.	Розвиток психіки людини в процесі антропогенезу. Основні передумови антропогенезу. Морфологічні перетворення у процесі антропогенезу. Практичний інтелект тварин. Зародження абстрактного інтелекту як основи первинної свідомої психіки у прадавньої людини. Виникнення знарядь праці. Трудова діяльність. Розвиток потреб, формування мотивів та цілей діяльності. Роль трудової діяльності у становленні свідомості людини.	2	1
13.	Ранній онтогенез розвитку приматів. «Критичні періоди» в житті тварини. Вироблення перших умовних рефлексів у різних видів живих істот. Дослідження раннього онтогенезу у приматів. Порівняльні дослідження поведінки і психіки в онтогенезі приматів. Роль мови у становленні свідомості людини. Розвиток поведінки. Суттєві відмінності психіки людини від психіки тварини	2	1
14.	Особливості онтогенезу людини . Суттєві відмінності психіки людини від психіки тварини. Розвиток індивіда у внутрішньоутробному періоді. Поведінка людини. Культурно - історична теорія психіки людини Л.С. Виготського. Жан Піаже, три стадії формування мислення дитини.	2	1
	Разом	32	14

6. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна

	-	-	-
--	---	---	---

7. Теми лабораторних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
	-	-	-

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	
1.	<p>Предмет, завдання і методи дослідження в зоопсихології і порівняльній психології. Система основних понять. Взаємозв'язок порівняльній психології з іншими галузями наукових знань.</p> <p>Знайти у психологічному словнику і виписати у зошит для практичних робіт наступні ключові поняття теми:</p> <p>Психологія, зоопсихологія, порівняльна психологія, психіка, відображувальна діяльність, активне психічне відображення, рефлекс, безумовний рефлекс, умовний рефлекс, таксис (тропізм), інстинкт, навички, подразливість, елементарна чутливість, перцептивна психіка, практичний інтелект, закономірності вищої нервової діяльності, свідомість.</p>	6	10
2.	<p>Історія виникнення порівняльній психології. Розвиток порівняльній психології в Росії та за кордоном.</p> <p>Прочитайте наведені нижче статті та напишіть есе на тему: «Чи є психіка у тварин?»</p> <p>Література</p> <p>1. Гальперин П. Я. Лекции по психологии. Лекция 4. Развитие психики животных. – М.: Высшая школа, 2002. –</p> <p>2. Леонтьев А. Н. Лекции по общей психологии: учеб. пособие. – М.: Смысл, 2000. – 509 с.</p>	8	10

3.	Виникнення психіки і критерії психічного. Прочитайте і законспекуйте другий розділ «Возникновение и эволюция психики. Проблема возникновения ощущения» монографії А. Н. Леонтьєва «Эволюция психики» (Леонтьев А. Н. Эволюция психики // Избр. психол. труды. – М.; Воронеж, 1999	10	12
4.	Стадії розвитку психіки.. <i>Знайти у психологічному словнику і виписати у зошит для практичних робіт наступні ключові поняття теми:</i> Відображення, фізичне відображення, фізіологічне відображення, психічне відображення, свідомість, самосвідомість, подразливість, біотичні впливи, абіотичні впливи, чутливість, поведінка, дифузна (сіткоподібна) нервова система, ганглієва (вузлова і ланцюгова) нервова система, трубчаста нервова система, рецептори.	10	12
5.	Психіка на стадії інтелекту. <i>У зошиті для практичних робіт дати обґрунтовані письмові відповіді на наступні запитання:</i> -Чи є здатність до відображення необхідною властивістю живої матерії? -Чи можна стверджувати, що розвиток здатності до відображення є результатом боротьби за виживання біологічних систем? -Чи такою є послідовність етапів розвитку нервової системи: дифузна, ланцюжкова, вузлова, ганглієва, цереброспінальна?	10	12
6.	Основні форми поведінки тварин і людини <i>Знайти у психологічному словнику і виписати у зошит для практичних робіт наступні ключові поняття теми:</i> Подразливість, тропізми, фототропізми, хемотропізми, топотропізми, термотропізми, геліотропізми, геотропізми, гальванотропізми, чутливість, елементарна сенсорна психіка, аналізатори, рецептори, перцептивна психіка, предметне відображення, операція, уявлення, образи пам'яті, стадія інтелекту, наочно-дійове мислення, конкретне мислення, елементарне мислення, розв'язання задач, інтелектуальна поведінка.	10	12
7.	Форми групової поведінки <i>У зошиті для практичних робіт дати обґрунтовані письмові відповіді на наступні запитання:</i> - Чи такою є послідовність етапів розвитку психіки: подразливість, чутливість, начення, інстинкти, інтелектуальна діяльність, свідомість?	8	10

	<p>- Чому елементарну чутливість вважають початковою формою власне психіки, а подразливість – лише актом відображення?</p> <p>- Чому павук, посаджений у банку разом з мухою, не „впізнає” її навіть коли він голодний, тоді як у звичайних умовах спеціально ловить мух у павутиння й поїдає їх?</p>		
8.	<p>Комунікації тварин</p> <p>Прочитати статтю Дж. Уотсона «Бихевиоризм» (Уотсон Дж. Бихевиоризм // Хрестоматія по історії психології / под ред. П. Я. Гальперина. М.: Изд-во МГУ, 1980. С. 34–44.)</p> <p>Поясніть, на якій підставі біхевіористи відкидають теорію інстинкту?</p> <p>Знайти у психологічному словнику і виписати у зошит для практичних робіт наступні ключові поняття теми:</p> <p>Поведінка, безумовний рефлекс, умовний рефлекс, інстинкт, навичка, метод спроб і помилок, дресирування, згасання навички, перенос навички, інтелектуальна поведінка, мислення тварин, фаза підготовки діяльності, фаза здійснення діяльності, інсайт, свідомість.</p>	8	10
9.	<p>Агресія.</p> <p>У зошиті для практичних робіт дати обґрунтовані письмові відповіді на наступні запитання:</p> <p>-Чому складну поведінку бджіл не можна назвати працею?</p> <p>-Що може бути показником інстинктивного характеру поведінки тварини чи людини?</p> <p>-У чому полягає якісна відмінність інтелектуальних форм поведінки вищих тварин і людини?</p>	6	10
10.	<p>Альтруїзм.</p> <p>У зошиті для практичних робіт дати обґрунтовані письмові відповіді на наступні запитання:</p> <p>-Чи можливі вищі форми психіки без знакових систем, наприклад мови?</p> <p>-Чому обмін сигналами, що відбувається у тварин, не може ототожнюватися з мовою людини?</p> <p>-У чому принципова відмінність агресивності тварини і людини?</p>	6	10
11.	<p>Ігри тварин. Роль гри в розвитку психіки.</p> <p>Знайти у психологічному словнику і виписати у зошит для практичних робіт наступні ключові поняття теми:</p> <p>Поведінка, комунікація, орієнтувальний рефлекс, групова поведінка тварин, імпринтинг, ігри тварин,</p>	6	10

	научіння соціальне, територіальна поведінка тварин, агресивна поведінка тварин, комунікація тварин, поза „підкорення”, акустичні сигнали, зоопрагматика, ритуалізовані компоненти поведінки, зоосемантика.		
12.	<p>Розвиток психіки людини в процесі антропогенеза.</p> <p><i>Знайти у психологічному словнику і виписати у зошит для практичних робіт наступні ключові поняття теми:</i></p> <p>Антропогенез, локомоції тварин, маніпулювання тварин, комунікації тварин, знаряддєві дії тварин, знаряддя праці, трудова діяльність, практичний інтелект, абстрактний інтелект, пізнавальні процеси, потреби, мотиви діяльності, мета діяльності, мова людини, свідомість.</p>	11	12
13.	<p>Ранній онтогенез розвитку приматів</p> <p><i>У зошиті для практичних робіт дати обґрунтовані письмові відповіді на наступні запитання:</i></p> <p>- Чому впродовж усієї історії розвитку людини її організм і мозок не зазнали практично жодних змін, натомість у тварин кожний новий етап розвитку психіки супроводжувався змінами в організмі та нервовій системі?</p> <p>- Чи можна стверджувати, що сутність відмінностей психіки людини і тварини полягає в такому: що для першої – це інструмент перетворення світу з метою максимального задоволення своїх потреб, а для другої – механізм пристосування до реальних умов життя?</p> <p>- Чи можна закономірності психіки, виявлені на тваринах, переносити на психіку людини? Відповідь обґрунтуйте.</p>	10	12
14.	<p>Особливості онтогенеза людини.</p> <p><i>У зошиті для практичних робіт дати обґрунтовані письмові відповіді на наступні запитання:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Назвіть антропогенетически значущі риси поведінки приматів, опишіть їх. 2. Дайте порівняльну характеристику орудійної діяльності шимпанзе і використання знарядь праці людиною. 3. В чому полягають якісні відмінності психіки тварин і людини? 4. Які класичні дослідження в області порівняльної психології ви знаєте? Назвіть їх авторів і застосовані ними методики, основні результати. 5. Розкажіть про експерименти з навчання людиноподобних мавп мовам посередникам. Які основні висновки роблять 	10	13

	автори цих робіт?		
	Разом	119	155

Самостійна робота студентів є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять. Мета самостійної роботи студентів – набуття додаткових знань, перевірка отриманих знань на практиці, вироблення фахових та дослідницьких вмінь та навичок.

До самостійної роботи студента відносяться індивідуальна підготовка до семінарських занять, читання рекомендованої літератури в рамках курсу дисципліни, опрацювання питань до заліку.

9. Індивідуальні завдання

Методичні вказівки для роботи з першоджерелом.

Робота з першоджерелами є важливим засобом розвитку теоретичних уявлень студентів про об'єк, предмет і сфері застосування порівняльної психології і зоопсихології, її теоретичних основних і категоріальном апараті, а також її значущості для міжгалузевих і міждисциплінарних досліджень.

Вдумливе вивчення студентами статей і монографій дослідників різних поколінь сприяє формуванню уявлень про історію становлення та розвитку різних підходів в дослідженні еволюції психіки з позицій порівняльного аналізу.

При роботі з першоджерелами однієї з постійних навчальних завдань є завдання виділення основної ідеї авторського тексту.

Конспектування: виконується в зошиті для практичних робіт в рукописному вигляді. Основна мета - знайомство зі змістом запропоновані наукової праці, осмислення його теоретичного змісту, виділення сутнісних аспектів і формулювання їх для конспектування в стислому вигляді. Викладати головні думки автора і його систему аргументів необхідно переважно своїми словами, переробляючи таким чином інформацію, - так проходить з'ясування її суті. В ході такої роботи текст оригіналу згортається, і студент навчається виділяти головне, узагальнювати однотипні судження і однорідні факти.

В процесі індивідуальної роботи студент конспектує оригінальні роботи:

1. Хрестоматия по зоопсихологии и сравнительной психологии. – М.: Психология, 2000.
- 1.2. Вагнер В.А. Биопсихология субъективная и объективная. – С. 5.
- 1.3. Вагнер В.А. От рефлексов до инстинктов. – С. 143.
- 1.4. Эльконин Д.Б. Теории игры. – С. 289/ или Фабри К.Э. – № 3.

2. Возникновение и эволюция психики. Проблема возникновения ощущения» монографии А. Н. Леонтьева «Эволюция психики» (Леонтьев А. Н. Эволюция психики // Избр. психол. труды. – М.; Воронеж, 1999

2. Электронная библиотека психолога.

2.1. Зорина З.А., Полетаева И.И. Элементарное мышление животных. Учебное пособие. Разд. 1.2 Классификации основных форм поведения. М.: Аспект Пресс, 2002. – 320 с.

2.2. Лурия А.Р. Эволюционное введение в общую психологию (лекция 3, с. 16).

2.3. Фабри К.Э. Основы зоопсихологии. – М.: Российское психологическое общество, 1999.

Примітка: загальний обсяг конспекту 10-12 сторінок в зошиті.

Рекомендований план конспектування:

1. Автор (и) і повна назва роботи.

2. Чому присвячена робота.

3. Основні ідеї, концепції, погляди автора (ів).

4. Висновки або підсумкові моделі і т.д.

5. І, найголовніше, Ваше неформальна думка про прочитане, яке повинно бути Вами аргументовано (сподобалося чи ні, чим або чому), яке Ваше судження або думка з даного питання?

Написання есе: виконується в зошиті для практичних робіт в рукописному вигляді. Основна мета - формулювання і відображення в тексті свого ставлення до проблеми (темі) наукового дослідження після вивчення позицій ведучих фахівців в конкретній області. Згода і незгода з авторами текстів першоджерел детально аргументується.

10. Методи навчання

При викладанні навчальної дисципліни використовуються лекції, складання анотацій до статей, заповнення карт спостереження, дискусії, конспектування, моделювання.

11. Критерії оцінювання

Поточний контроль здійснюється під час проведення семінарських занять і має на мету перевірку рівня підготовленості студента. Форма проведення поточного контролю під час навчальних занять визначається викладачем, що проводить заняття. Застосовуються наступні види контролю: усне опитування під час семінарських занять; перевірка конспектів лекцій; перевірка конспектів з підготовки до семінарських завдань; оцінювання написання конспектів, есе; тестування, виконання контрольних робіт.

Модульний контроль реалізується шляхом узагальнення результатів поточного контролю знань і проведення спеціальних контрольних заходів.

Відпрацювання пропущених лекцій, семінарських занять здійснюється під час консультацій (якщо пропуски без поважних причин – зараховуються без балів). Невиконані з поважних причин тестові завдання виконуються під час консультацій.

12 Засоби оцінювання

Під час вивчення навчальної дисципліни застосовується поточний контроль. Поточний контроль здійснюється у формі контролю систематичності та активності роботи студентів протягом семестру під час вивчення програмного матеріалу дисципліни, зокрема: виступи та виконання тестових завдань на семінарських заняттях, участь в обговоренні питань з певної теми; відповіді на запитання викладача; підготовка індивідуальних науково-дослідних завдань.

13. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота														ІНДЗ	Підсумковий екзамен	Сумма
Змістовий модуль №1		Змістовий модуль № 2				Змістовий модуль № 3					Змістовий модуль № 4					
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	T11	T12	T13	T14	20	50	100
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	3	3			

T1, T2 ... T10 – теми змістових модулів.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

14. Інструменти, обладнання та програмне забезпечення

Виконання завдань на семінарських заняттях передбачено в аудиторії, яка обладнана проектором мультимедійним, екраном, дошкою настінною. Використовуються методичні вказівки до семінарських занять та

самостійного вивчення дисципліни, фондові лекції з дисципліни, що вивчається.

15. Методичне забезпечення

1. Харитинюк В.М. Порівняльна психологія: робоча програма з навчальної дисципліни / В.М. Харитинюк. – Маріуполь: МДУ, 2020. 37–с.

СЛОВНИК ПОНЯТЬ І ТЕРМІНІВ

Абіотичний вплив – дія зовнішнього середовища, яка лише сигналізує про наявність важливого для процесу обміну речовин живого організму подразнення.

Абстрактний інтелект – здатність людини сприймати оточуючий світ на основі опосередкованої пам'яті та словесно-логічного мислення.

Агресивна поведінка тварини – загроза та дії тварини, спрямовані проти представників того ж, рідше іншого виду тварин, які складаються з двох протилежних компонентів – нападу та втечі, відносна сила та взаємодія яких визначають інтенсивність та результативність зіткнення тварин.

Адаптація - пристосування організмів до умов існування.

Акустичні сигнали – одна з форм комунікації у тварин, яка здійснюється за допомогою вродженої системи звуків.

Аналізатори – органи чуття з відповідною ділянкою мозку і нервовими шляхами, що їх з'єднують.

Антропогенез – процес походження та розвитку людини як виду.

Безумовний рефлекс – вроджена закономірна реакція організму на зміни зовнішнього чи внутрішнього середовища.

Безумовний рефлекс – природжена закономірна реакція організму на подразнення.

Біотичний вплив – дія зовнішнього середовища, яка безпосередньо входить до процесу обміну речовин живого організму.

Відображення – загальна властивість матерії, яка полягає у здатності матеріальних об'єктів реагувати на дію, впливи.

Відображення – загальна властивість матерії, яка полягає у здатності матеріальних об'єктів відтворювати з різним ступенем адекватності ознаки, структурні характеристики та відношення інших об'єктів.

Вид - генетично стабільна система, сукупність популяцій, які здатні плідно розмножуватися і займати певну територію (ареал).

Ганглієва (вузлова і ланцюгова) нервова система – перший етап централізації нервової системи, що дає можливість зосереджувати збудження і спрямовувати рухи.

Геліотропізми – мимовільні орієнтуючі рухи організму під впливом сонячного світла.

Геотропізми – мимовільні орієнтуючі рухи організму під впливом земного тяжіння.

Гомінізація - процес еволюційного перетворення предка людини з числа вищих приматів в людини сучасного типу.

Групова поведінка тварин – узгоджені спільні дії, які виконуються тваринами за життя у співтовариствах, тобто їх постійних або тимчасових об'єднаннях.

Дифузна (сіткоподібна) нервова система – елементарна форма нервової системи, яка складається з окремих нервових клітин, що можуть проводити збудження.

Дресування – спосіб вироблення у тварини навички шляхом її наuczіння, набуття в індивідуальному досвіді реакцій, умовних рефлексів, які закріплюються та переходять у клас набутих психічних структур.

Елементарна сенсорна психіка – стадія розвитку психіки, на якій поведінка тварин зумовлюється дією на організм окремих властивостей предметів.

Елементарна чутливість – здатність живих організмів сприймати абіотичні подразники, які мають сигнальну функцію стосовно біотичних подразників.

Згасання навички – зникнення без відповідного підкріплення психічного новоутворення, яке було попередньо набуто у процесі індивідуального життя тварини чи людини.

Здатність до умовиводів - здатність, притаманна тільки вищим приматам і особливого розвитку досягає у людини, що дозволяє вирішувати проблеми, що виникають в повсякдньому житті, просто шляхом уявного встановлення зв'язку між різними елементами даної ситуації без попереднього навчання.

Знарядієві дії тварин – специфічна форма поведінки тварин з предметами, коли має місце вплив одним предметом на інший предмет або тварину.

Знаряддя праці – предмети, за якими закріплені певні функції, за допомогою яких можна впливати на інші предмети.

Зоопрагматика – вчення про походження та механізм дій способів комунікації у тварин.

Зоопсихологія – галузь психології, що вивчає розвиток психіки тварин.

Зоосемантика – інформативний зміст комунікативних дій тварин, який стосується сфери розпізнання, мотивації поведінки, стосунків із середовищем.

Зоосоціологія - наука, що вивчає соціальну поведінку тварин.

Ігри тварин – комплекс різних поведінкових актів (насамперед молодих тварин), які не мають утилітарного значення та не приводять до біологічно значимих результатів.

Імітаційне навчання – це, як правило, розширення та збагачення вроджених форм поведінки шляхом запозичення чужого досвіду (особливо у процесі онтогенезу – наслідування дитинчат діям дорослих тварин).

Імпринтинг – специфічна форма навчання у вищих хребетних, при якій фіксуються відмінні ознаки об'єктів деяких вроджених поведінкових актів батьківських особин, братів та сестер, харчових об'єктів (у тому числі і тварин-жертв).

Інсайт – момент осяяння, здогаду, раптове, не виведене з минулого досвіду розуміння суттєвих відношень та структури ситуації в цілому, при посередності якого досягається осмислене рішення проблеми.

Інстинкт – пристосувальна природжена поведінка тварин і людей, зумовлена видовим характером, успадкованістю, автоматичністю,

стереотипністю (в адекватних умовах), біологічною доцільністю.

Інстинкт – форма генетично обумовленої, природженої поведінки тварин і людей.

Інтелектуальна поведінка тварин – специфічна форма життєдіяльності, яка характеризується відображенням не тільки предметних компонентів середовища, але і їх відношень і зв'язків (ситуацій), а також нестереотипним рішенням складних завдань різними способами з переносом та використанням різних операцій, засвоєних у результаті попереднього досвіду.

Кінези - спрямоване переміщення тварини в середовищі.

Комунікації тварин – передача інформації від однієї тварини до іншої, закрита вроджена система сигналів, які посилюються однією з них та адекватно сприймаються іншою.

Комунікація – змістовий аспект соціальної взаємодії.

Локомоції тварин – пересування, активне переміщення у просторі (повзання, ходьба, біг, лазіння, плавання, літання).

Маніпулювання тварин – прояв рухової активності, яка охоплює усі форми активного переміщення компонентів середовища у просторі.

Мета діяльності – передбачення у свідомості результату, на здобуття якого спрямовано діяльність окремої людини, групи або усього суспільства.

Метод спроб і помилок – один із прийомів утворення навички у природних умовах оточуючого середовища, коли тварина або людина, підкоряючись принципу оптимальності, зіткнувшись з перешкодами чи труднощами, здійснюють численні дії, відкидаючи невдалі та фіксуючи випадково знайдені позитивні розв'язання складної ситуації.

Мислення тварин – процес психічного відображення оточуючого світу, притаманний вищим хребетним тваринам (особливо приматам), який характеризується здатністю до активного уловлювання та встановлення зв'язків між предметами на основі узагальнених психічних образів.

Мова людини – суспільно зумовлена система словесних знаків, що служить засобом спілкування в даному суспільстві.

Мотиви діяльності – спонуки до діяльності, пов’язані з задоволенням потреб суб’єкта, що викликають активність організму та визначають її спрямованість.

Навичка – автоматизований спосіб виконання дії, сформований у процесі вправлення твариною чи людиною, набутий за її життя та зафіксований в індивідуальному досвіді.

Навичка – набуте у процесі індивідуального життя тварини або людини психічне новоутворення, завдяки якому організм спроможний виконувати певну дію раціонально, без зайвих витрат фізичної та нервово-психічної енергії.

Навчання - придбання або накопичення в онтогенезі індивідуального досвіду, вдосконалення і видозміну вродженої (інстинктивної) основи психічної діяльності відповідно до конкретних умов середовища проживання особі.

Наочно-дійове мислення – один з видів мислення, яке характеризується тим, що рішення задачі здійснюється за допомогою реального, фізичного перетворення ситуації, апробування властивостей предмету.

Наслідкування у тварин – особлива форма навчання, коли одна тварина наслідує прикладу іншої.

Навчання соціальне – надбання організмом нових форм реакцій шляхом наслідкування поведінці інших істот або спостереження за ними.

Облигатне навчання - результат накопичення індивідуального досвіду, який необхідний всім представникам даного виду для виживання незалежно від відмінностей умов життя.

Онтогенез - процес індивідуального розвитку організму від моменту зачаття до смерті.

Операція – елемент діяльності організму, який відноситься до умов, у яких подано предмет.

Орієнтувальний рефлекс – складна реакція тварин і людини на новизну стимулу, яку І.П. Павлов назвав рефлексом «що таке?».

Перенос навички – вплив раніше сформованого психічного новоутворення (певної дії) на оволодіння новою дією, що відбувається

легше і швидше, ніж оволодіння попередньою дією.

Перцептивна психіка – здатність живих організмів до предметного сприймання.

Перцептивна психіка – стадія розвитку психіки, на якій поведінка тварин зумовлюється відображенням предметів як цілого, а не окремих їх властивостей.

Пізнавальні процеси – психічна активність суб'єкта, спрямована на отримання та переробку інформації про об'єкти оточуючого світу та про свій внутрішній стан.

Поведінка – категорія для позначення сукупності дій тварин і вчинків людини, своєрідна активність живих організмів, прояв їх життєдіяльності, завдяки якій вони пристосовуються до оточуючого середовища та задовольняють свої біологічні потреби.

Подразливість – властива усій живій матерії здатність змінювати фізіологічний стан під впливом зовнішніх подразників, допсихічна форма відображення й регуляції.

Подразливість – здатність живого організму відповідати на вплив зовнішнього середовища, який входить у процес обміну речовин, допсихічна форма відображення і регуляції.

Поза «підкорення» – специфічна форма комунікації у тварин, за допомогою якої тварина, яка потерпіла поразку, сигналізує про свою нездатність продовжувати боротьбу.

Порівняльна психологія – галузь психології, що вивчає схожі і відмінні моменти у психіці тварин і людини.

Постнатальний розвиток - розвиток тварини після народження.

Потреби – стан індивіда, який створений його необхідністю у чомусь, що виступає джерелом його активності.

Пошукова активність – поведінка, спрямована на зміну ситуації (або ставлення до неї) за відсутності певного прогнозу її результатів, але при врахуванні ступені її ефективності.

Пошукова активність тварин – різновиди активно-захисної поведінки, самостимуляція, орієнтування.

Практичний інтелект – здатність вищих тварин сприймати оточуючий світ на основі безпосередньої пам'яті та наочно-образного мислення.

Пренатальне розвиток - розвиток тварини від зачаття до народження.

Примати - людиноподібні мавпи (гібони, орангутани, горили, шимпанзе)

Психіка – властивість мозку відображати об'єктивну дійсність у формі суб'єктивних образів.

Психічне відображення – здатність живих організмів, які мають нервову систему, реагувати на дію, впливи інших об'єктів, регулюючи таким чином взаємовідношення організму з навколишнім середовищем.

Психологія – наука про закономірності розвитку та функціонування психіки як особливої форми життєдіяльності.

Рецептори – периферична спеціалізована частина аналізатору, за допомогою якої тільки певний вид енергії трансформується у процес нервового збудження.

Рецептори – специфічні нервові утворення, що є кінцями чутливих нервових волокон.

Рефлекси - специфічні точні реакції на подразнення тих чи інших рецепторів.

Ритуалізовані компоненти поведінки – видотипові, генетично фіксовані сигнали, які виконуються підкреслено демонстративно у певній послідовності та мають чіткий інформативний зміст.

Самосвідомість – відображення людиною себе самої як особистості, своєї ролі в колективі та суспільстві.

Свідомість – вища, властива лише людині, форма психічного відображення об'єктивної дійсності, яка опосередкована суспільно-історичною діяльністю людей.

Свідомість – властива людині функція головного мозку, яка полягає у відображенні об'єктивних властивостей предметів і явищ навколишнього світу, процесів, що відбуваються в ньому, своїх дій, у

попередньому мисленому накресленні їх і передбаченні наслідків, у регулюванні взаємовідносин людини з природою і соціальною дійсністю.

Свідомість – здатність людини до активного відображення та духовного засвоєння об'єктивної дійсності, єдність усіх форм пізнання та переживань, а також відношення до того, що вона відображає.

Сенсорна психіка - рівень взаємодії тварин із середовищем безпосереднім чином на рівні найпростішої чутливості.

Соціальна поведінка - взаємодіє поведінку двох і більше осіб, що приводить до тісної співпраці, тобто спільному виконанню будь-яких дій.

Стадія інтелекту – стадія розвитку психіки, на якій поведінка тварин зумовлюється елементарною розумовою діяльністю..

Територіальна поведінка тварин – сукупність різних форм активності тварин, спрямованих на захоплення та використання певного простору, з яким пов'язано виконання усіх або деяких життєвих функцій.

Термотропізми – мимовільні орієнтуючі рухи організму під впливом температури.

Топотропізми – активний вибір організмом напрямку руху та збереження цього напрямку.

Тропізм – мимовільні рухи організму або його частин у певному напрямі від дії подразника.

Трубчаста нервова система – достатньо інтегрована та централізована нервова система, що складається з спинного та головного мозку.

Трудова діяльність – динамічна система взаємодій суб'єкта зі світом, яка свідомо спрямована на створення матеріальних та духовних цінностей.

Умовний рефлекс – набута у процесі життя і пристосування до навколишнього середовища закономірна реакція організму на зміни зовнішнього чи внутрішнього середовища, здійснювана через центральну нервову систему у відповідь на подразнення рецепторів.

Умовний рефлекс – набута у процесі життя та пристосування організму до навколишнього середовища реакція на подразнення.

Уявлення – чуттєво-наочний образ предметів чи явищ дійсності, який зберігається і відтворюється у психіці без безпосереднього впливу самих предметів на органи чуття.

Фаза здійснення діяльності – притаманний вищим тваринам процес безпосереднього нестереотипного рішення складної задачі.

Фаза підготовки діяльності – притаманний вищим тваринам нестереотипний підхід до рішення складної задачі, у процесі якого створюються умови для майбутнього здійснення дії.

Факультативне навчіння - всі форми пристосування індивідуальної особі до конкретних умов її життя.

Фізичне відображення – властива неживій природі здатність матеріальних об'єктів реагувати на дію, впливи інших об'єктів, наприклад, відбивати світло чи звук.

Фізіологічне відображення – властива живій природі здатність матеріальних об'єктів реагувати на дію, впливи інших об'єктів, наприклад, проведення збудження по нерву чи повертання квітки соняшники услід за сонцем.

Філогенез - процес виникнення та історичного розвитку психіки тварин і людини.

Фототропізми – мимовільні орієнтуючі рухи організму під впливом світла.

Хемотропізми – мимовільні орієнтуючі рухи організму під впливом хімічних речовин.

Чутливість – загальна здатність до відчуття, здатність живих організмів реагувати на нейтральні подразнення, які сигналізують про появу життєво важливих впливів.

Цефалізація - поява головного мозку в результаті філогенетичного розвитку нервової системи.

Еволюція - зміни живих форм в процесі ускладнення відносин із середовищем і собі подібними як накопичення більш доцільних способів адаптації до дійсності.

Експеримент - вивчення впливу будь-яких спрямованих змін в умовах

зовнішньої або внутрішньої середовища тварини на її поведінку або життєдіяльність.

Етологія - наука про поведінку тварин у природних умовах.

Ювенільний період - період набуття досвіду поведінки ігровим способом від батьків і однолітків.

16. Рекомендована література

Базова

1. Вагнер В. А. Сравнительная психология: Избранные психологические труды [Текст]. – 2-е изд., стер. / В. А. Вагнер. – Москва: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЕК», 2010. – 208 с.
2. Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6 т. / Л.С. Выготский. – Москва: Педагогика, 1982 – 1984. –
Т.3: Проблемы развития психики / под ред. А.М. Матюшкина. – 1983. – С. 6-163.
3. Гальперин, П.Я. Введение в психологию: [Текст]: учеб. пособие/ П.Я. Гальперин. – Москва: Изд-во МГУ, 1976. – С. 103-129.
4. Губко, О. Т. Основи зоопсихології: навчальний посібник / О. Т. Губко. – Київ: Світогляд, 2006. – 190 с.
5. Дарвин, Ч. Происхождение видов путём естественного отбора [Текст] /Ч. Дарвин; пер. с англ. – Санкт-Петербург: Наука, 1991. – 539 с.
6. Зорина, З.А. Зоопсихология. Элементарное мышление животных [Текст]: учеб. пособие /З.А. Зорина, И.И. Полетаева. – Москва: Аспект-Пресс, 2002. – 320 с.
7. Зоопсихология и сравнительная психология: учебно-методическое пособие / сост. О. Е. Коровина. – Самара: СФ ГАОУ ВО МГПУ, 2016. – 140 с.
8. Леонтьев, А.Н. Понятие отражения и его значение для психологии /А.Н.Леонтьев // Хрестоматия по психологии: учебное пособие для студентов пединститутов / под ред. А.В. Петровского . — Москва: Просвещение, 1987. – С. 14-21
9. Леонтьев, А.Н. Проблемы развития психики [Текст]: монография /А.Н. Леонтьев. – Москва: Изд-во МГУ, 1984. – 584 с.
10. Лурия, А.Р. Мозг человека и психические процессы [Текст]. – 2-х томах /А.Р. Лурия. – Москва, 1963 -1970. -
Т.1: Нейропсихологические исследования. – Москва: Издательство Академии педагогических наук РСФСР ,1963. — 479 с.
Т.2: Нейропсихологический анализ сознательной деятельности. – Москва: Педагогика, 1970. –496 с.
- 11.. Лурия, А.Р. Эволюционное введение в психологию [Текст] / А.Р. Лурия. – Москва: Издательство Московского университета, 1975. – 127 с.
- 12.Максименко, С.Д. Розвиток психіки в онтогенезі: в 2-х томах /С.Д. Максименко. – Київ: Форум, 2002. –
Т.1: Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології. –319 с.
Т.2: Моделювання психологічних новоутворень: генетичний аспект.. – 335 с.
13. Психологический словарь / под ред. В.В. Давыдова и др. – Москва: Педагогика, 1983. – 448 с.
14. Психология: словарь / под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2 е изд., испр. и доп. – Москва: Политиздат, 1990. – 494 с.
15. Психологічний словник / за ред. В.І. Войтка. – Київ: Вища школа, 1982. – 215 с.

16. Рожкова, А.П. Зоопсихология, психология и сравнительная психология [Текст]: учебное пособие / А.П. Рожкова. – Курган: Изд-во Курганского гос. ун-та, 2005. – 105 с.
17. Рубинштейн, С.Л. Основы общей психологии: учеб. пособ. [Текст] / С.Л. Рубинштейн. – Санкт - Петербург: Питер, 1999. – 368 с.
18. Сравнительная психология: конспект лекций [Текст] / Сост. Е.К. Завьялова. - Москва: Аст; Санкт-Петербург: Сова, 2004. – 95 с.
19. Топчий, М.В. Зоопсихология и сравнительная психология [Текст]: учебное пособие / М.В. Топчий. – Ставрополь: СКСИ, 2005. – 272 с.
20. Туриніна, О.Л. Порівняльна психологія [Текст]: навч. посіб. / О.Л. Туриніна, Л.З. Сердюк. – Київ: МАУП, 2005. – 228 с.
21. Фабри, К.Э. Основы зоопсихологии [Текст]: учеб. пособ. / К.Э. Фабри. – Москва: Изд-во Моск. ун.-та, 1976. – 288 с.
22. Филиппова, Г.Г. Зоопсихология и сравнительная психология [Текст]: учеб. пособ. / Г.Г. Филиппова. – Москва: Академия, 2008. - 544 с.
23. Шарден, Пьер Тейяр де Феномен человека: Преджизнь. Жизнь. Мысль. Сверхжизнь [Текст] / П.Т. де Шарден; пер. с фр. . – Москва: Наука, 1987. – 240 с.

Допоміжна

1. Алексеев, В.П. Становление человечества [Текст]: научно-популярное изд. / В.П. Алексеев. – Москва.: Политиздат, 1984. – 462 с.
2. Анисимов, А.Ф. Исторические особенности первобытного мышления [Текст]: научн. изд / А.Ф. Анисимов. – Ленинград: Наука, 1971. – 137с.
3. Бунак, В.В. Род Номо, его возникновение и последующая эволюция [Текст]: научно-попул. изд. / В.В. Бунак. – Москва: Наука, 1980. – 327с.
4. Вилюнас, В.К. Психологические механизмы биологической мотивации [Текст]: монография / В.К. Вилюнас. – Москва: Изд-во Моск. Ун-та, 1986. – 207 с.
5. Войтонис, Н.Ю. Предыстория интеллекта [Текст]: монография / Н.Ю. Войтонис. – Москва: Изд-во АН СССР, 1949. – 271 с.
6. Гримак, Л. П. Резервы человеческой психики. Введение в психологию активности [Текст]: / Л.П. Гримак. - Москва: Политиздат, 1987. - 286 с
7. Дембовский, Я. Психология животных [Текст]: научн. издание / Я. Дембовский; пер. с пол. Л.С. Панкиной. – Москва: Изд-во иностранной литературы, 1959. – 386 с.
8. Дембовский, Я. Психология обезьян [Текст]: научн. издание / Я. Дембовский; пер. с пол. – Москва: Изд-во иностранной литературы, 1963. – 329 с.
9. Дьюсбери, Д. Поведение животных: Сравнительные аспекты [Текст]: научн. издание / Д. Дьюсбери; пер. с англ. И.И. Полетаевой – Москва: Мир, 1981. – 479 с.
10. Загальна психологія [Текст]: підручник / за загальн. ред. С.Д. Максименка. – 2-е вид., перероб. і доп. - Вінниця: Нова книга, 2004. - 704 с

11. Кёлер, В. Исследование интеллекта человекообразных обезьян [Текст]: научное издание /В. Кёлер; пер. с нем. – Москва. – Изд-во Коммунистической Академии, 1930. – 411 с.
12. Кликс, Ф. Пробуждающееся мышление: у истоков человеческого мышления [Текст]: научное издание / Ф. Кликс; под общ. ред. Б.М. Величковского; пер. с нем. – Москва: Прогресс, 1983. – 301 с.
13. Ладыгина-Котс, Н.Н. Развитие психики в процессе эволюции организмов [Текст]: монография /Н.Н. Ладыгина-Котс. — Москва: Советская наука, 1968. – 133 с.
14. Максименко, С.Д. Общая психология [Текст]: учебник /С.Д.Максименко. – Москва: Рефл-бук, Киев: Вак-лер, 2004. – 528 с.
15. Мид, М. Культура и мир детства: Избранные произведения [Тексты] /М. Мид; сост. И. С. Кон; пер. с англ. Ю.А. Асеева. – Москва: Наука. – 1988. – 420 с.
16. Немов, Р.С. Психология: в 3-х кн. [Текст] : учебник / Р. С. Немов. - Москва: Просвещение: ВЛАДОС
Кн.1: Общие основы психологии. - 3-е изд. - 1998. - 688 с.
17. Общая психология [Текст]: учебник для студентов пед. ин-тов / под ред. А. В. Петровского. - 2-е изд., доп. и перераб. - Москва: Просвещение, 1977. - 479 с.
18. Понугаева, А.Г. Импринтинг (Запечатлевание) [Текст]: научное издание / А.Г. Понугаева. – Ленинград: Наука, 1973. – 103 с.
19. Поршнев, Б.Ф. О начале человеческой истории (Проблемы палеопсихологии) [Текст]: научно-популярное издание / Б.Ф. Поршнев. – Москва: Триста, Академический проект, 2013. – 486 с.
20. Психологія [Текст]: підручник / за ред. Г.С. Костюка. – Київ: Радянська школа, 1968. - 571 с.
21. Психологія [Текст]: підручник /за ред. Ю.Л. Трофімова. – Київ: Либідь, 1999. – 558 с.
22. Рогинский, Г.З. Развитие мозга и психики [Текст]: научно-популярное издание /Г.З. Рогинский. – Ленинград: Лениздат, 1948. – 237 с.
23. Семёнов, Ю. И. На заре человеческой истории [Текст]: научно-популярное издание /Ю.И. Семёнов. – Москва: Мысль, 1989. – 319 с.
24. Сергеев, Б. Ф. Ступени эволюции интеллекта [Текст]: научно-популярное издание /Б.Ф. Сергеев. – Ленинград: Наука, 1986. – 192 с.
25. Слоним, А. Д. Инстинкт. Загадки врожденного поведения организмов [Текст]: научно-популярное издание /А.Д. Слоним. – Ленинград: Наука, 1967. – 160 с.
26. Тайлор, Эдуард Бернетт Первобытная культура [Текст]: научное издание /Э.Б. Тайлор; пер. с англ. Д.А. Коропчевского. – Москва: Политиздат, 1989. – 573 с.
27. Тинберген, Н. Поведение животных [Текст]: научно-популярное издание /Н. Тинберген; пер. с англ. О. Орлова и Е. Панова. – 2-е изд., доп. и перераб. – Москва: Мир, 1985. – 192 с.
28. Фирсов, Л.А. Поведение антропоидов в природных условиях [Текст]: научно-популярное издание /Л.А. Фирсов. – Ленинград: Наука, 1977. – 163 с.
29. Фишель, В. Думают ли животные? [Текст]: научно-популярное издание /В. Фишель;

- пер. с нем. Г.В. Левенштейн, Б.М. Никитина. – Москва: Мир, 1973. – 159 с.
30. Фролов, И.Т. Перспективы человека: Опыт комплексной постановки проблемы, дискуссии, обобщения [Текст]: научно-популярное издание / И.Т. Фролов. – 4-е изд. – Москва: ЛКИ, 2013. – 336 с.
31. Хайнд, Р. Поведение животных: Синтез этологии и сравнительной психологии [Текст]: научное издание /Р. Хайнд; пер. с англ. – Москва: Мир, 1975. – 855 с.
32. Хаксли, Д. Язык животных [Текст]: научно-популярное издание / Д.Хаксли, Л. Кох; пер. с англ. – Москва: Мир, 1968. – 90 с.
33. Чуприкова, Н.И. Психика и сознание как функции мозга [Текст]: монография /Н.И. Чуприкова. – Москва: Наука, 1985. – 200 с.
34. Шовен, Р. Поведение животных [Текст]: научно-популярное издание / Р. Шовен; пер. с фр. Л.С. Бондарчука, З.А. Зориной. – 2-е изд. – Москва: Мир, 2009. – 487 с

17. Інформаційні ресурси

1. Сайт Маріупольського державного університету: <http://mdu.in.ua/>

**Додаток до Робочої програми навчальної дисципліни щодо внесення
змін**

Зміни обговорено та затверджено на засіданні кафедри протокол № ____
від «__» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри практичної психології _____ (_____)
(підпис) (прізвище та ініціали)

Аркуш обліку змін

№ з/п	№ та зміст пункту, до якого внесено зміни	ПІБ викладача	Підпис викладача

Інформаційні матеріали бібліотеки по забезпеченню навчальними підручниками (посібниками) з дисципліни

з/п	Найменування навчальної дисципліни	Автор підручника (навчального посібника тощо)	Найменування підручника (навчального посібника тощо)	Найменування видавництва, рік видання	Кількість примірників
1	Порівняльна психологія	М. М. Ільєнко	Зоопсихологія з елементами порівняльної психології	2-ге вид., допов. та перероб. - Київ : Ліра-К, 2017. - 208 с	2
2	Порівняльна психологія	В.А. Вагнер	Сравнительная психология	Воронеж : МОДЭК, 1998. - 192 с.	30
3	Порівняльна психологія	Е.К. Завьялова.	Сравнительная психология	М. : Аст ; СПб. : Сова, 2004. - 95 с	1
4	Порівняльна психологія	К.Э. Фабри.	Основы зоопсихологии	"Психология, 2001. - 464 с.	9
5	Порівняльна психологія	Г.В. Проваторов	Зоопсихология для гуманитариев	Новосибирск : ЮКЭА, 2001. - 392 с	29
6	Порівняльна психологія	З.А. Зорина, И.И. Полетаева	Зоопсихология. Элементарное мышление животных	М. : Аспект Пресс, 2002. - 320 с	10